

ARNOLD TOYNBEE,
ORAȘELE ÎN MIȘCARE

EDITURA POLITICĂ, BUCUREȘTI, 1979, 348 pagini

Savantul englez a fost în același timp și un talentat scriitor și un bun cunoscător al istoriei României. Cartea pe care o prezentăm se datorește, după propria mărturisire a istoricului, întâlnirii cu preocupările în domeniul studierii istoriei orașului ale doctorului Constantine Doxiadis precum și studierii lucrărilor de prestigiu ale profesorului Charles Abrams. O operă considerabilă dedicată studierii orașelor moderne, urbanizării întreprinse și profesorul Jean Gottman căruia savantul englez, așa cum mărturisește îi datorează foarte mult. Lucrarea pe care o prezentăm constituie activitatea la catedră a lui Arnold Toynbee la Universitatea din Columbia și reprezintă excelențele sale prologuri susținute în fața studenților de la Școala de arhitectură.

Considerăm că limitele teoretice ale cărții pot fi desprinse din definiția autorului de la pagina 20 : „Un oraș e o așezare omenească ai cărei locuitori nu pot produce, în cadrul limitelor orașului, toate alimentele de care au nevoie pentru a trăi“. Se remarcă astfel mai întâi faptul că orașul este tratat ca o formă de viață umană în sine și nu ca o modalitate de afirmare a comunității etnice, politice. Rupt de comunitatea care i-a dat naștere orașul din cartea recenzată este o corabie fără țărm, viitoare epavă teoretică pe plaja idealistă a fenomenologiei moderne.

În al doilea rînd desprinderea din complexitatea social-umană care a generat pe o anumită treaptă a istoriei orașul, de către savantul englez numai aspectul aprovizionării cu alimente. De altfel nici un sat cit de modest situat la finele comunei primitive și începutul civilizației, nu putea trăi izolat, deoarece schimbul, cea de-a treia mare diviziune socială a muncii este însuși semnul afirmării civilizației umane.

Autorul susține că orașele antichității elene nu au putut supraviețui deoarece este costisitor să construiești și să menții în bună stare ziduri înconjurătoare întruelt : „avantajul obținut prin extinderea ariei producătoare de hrană dinăuntrul zidurilor va fi, probabil, anulat prin creșterea numărului gurilor de hrănit“ (pag. 29). Aceluiași raționament îi sînt subordonate și explicațiile privind trecerea unor comunități etnice de la stadiul gentilic din istoria lor la acela de popor. Savantul englez afirmă că de la începutul neoliticului populația sedentară a planetei a constituit marea majoritate a umanității și că : „vecinii ei nomazi năvăleau pe neașteptate din deșert pe ogoare, prădînd, ucidînd și așezîndu-se uneori doar ca să înrobescă victimele lor sedentare, pînă ce nomazii tirani erau fie izgoniți, fie asimilați : (pag. 20). Autorul ne prezintă faptele co-

munităților umane cu o îndeminare care constituie dealtfel valoarea impresionantă a unui titan, bine informat și adânc cercetător al istoriei universale.

Pe lângă metoda alăturării faptelor istorice petrecute pe vaste arii geografice fără analiza teoretică a cauzelor care le-au dat naștere autorul folosește cu îndeminare și multe analogii pe verticala timpului. Așa de exemplu vorbind de ciocnirea dintre nomazi și sedentari care a încetat: „În secolul al XVII-lea cînd imperiile rus și chinez s-au ciocnit în bazinul fluviului Amur, închizînd astfel cercul populațiilor sedentare ce înconjurau marea stepă euroasiatică” (pag. 20) autorul ajunge subit în contemporaneitate: „Strămoșii noștri dinainte de secolul al XIX-lea ar fi fost nu numai surprinși, dar și dezorientați dacă și-ar fi văzut descendenții de astăzi abandonîndu-și modul de viață sedentar, așa cum nomazii pastoralii îl abandonaseră cu vreo trei-patru mii de ani în urmă... orașele de rulate din Florida zilelor noastre le-ar fi amîntit străbunilor noștri de sălășurile nomazilor, alcătuite din colibe sau corturi”. (pag. 21). Permanentele alăturări de situații bizare, contradictorii și aparent fără explicații constituie forța de captivare a cărții pentru marea public, atracția magnetică cu care savantul evită cu virtuozitate căile de înțelegere a procesului istoric.

În ceea ce privește geneza orașelor noastre este necesar să ne referim la informațiile, insolite aparent care cuceresc cititorul printr-o similitudine nedumerire a autorului privind perioada de afirmare a unor localități care nu erau apărute de ziduri deși se aflau cronologic „în epoca zidurilor de cetate” (pag. 54). Însoțind cu amănuntele caracteristice savantului de prestigiu care minuieste excelent o informație de amplă anvergură ni se prezintă orașul cretan preeleneic între 3000—1400 î.e.n. și Nara, prima capitală a Imperiului nipon la începutul secolului al VIII-lea e.n. „Contrastul dintre Nara neîmprejmuită și castelele construite în Japonia în perioada feudală, care a început către sfîrșitul secolului al XII-lea, este tot atât de izbitor ca și contrastul dintre Cnossosul neîmprejmuit și fortificațiile de la Mycenae și Tyrînth, după cum nu e mai puțin remarcabilă asemănarea dintre aceste orașe-fortărețe mycenene și capitalele japoneze din perioada feudală” (pag. 62). Orașele nu pot apărea fără comunitate etnică și explicația lor nu poate fi ruptă de modul de organizare al acestei comunități în raport cu relațiile de producție caracteristice formațiunii social-economice. Este necesar să facem o aplicare mai atentă a realității istorice de pe teritoriul românesc la esența teoretică a formațiunii social-economice. Cel de-al doilea mod de producție afirmat ireversibil în vremea lui Burebista și magistral în epoca lui Decebal este generatorul centrelor cu caracter politic-administrativ care în epoca de afirmare a societății românești vor triumfa în impunerea unora ca reședințe domnești: Baia, Suceava, Curtea de Argeș, Cîmpulung Muscel, Biharea, Dăbica. Absența zidurilor împrejmuitoare trebuie să fie pusă în legătură cu caracterul specific de afirmare al proprietății libere țărănești în cadrul societății dace, daco-romane, românești, avînd ca esență cel de-al doilea mod de producție despre care Karl Marx scria că s-a afirmat pe arii geografice întinse din Asia și pînă în America, de la conducerile despotice și pînă la cele democratice fiind apoi punctul de plecare spre sclavie sau iobăgie. Acest mod de

producție poate să fi fost încheiat la Crissosul cretan către anul 1400 î.e.n. și la Nara japoneză la finele secolului al XII-lea după cum tot atât de bine la Dunărea de jos, în spațiul nostru carpato-danubiano-ponic, el să fi durat mai mult de 18 secole între finele secolului al II-lea î.e.n. și începutul secolului al XVII-lea.

În ceea ce privește originile orașului București ele trebuie aflate în cel de-al doilea mod de producție în care s-au afirmat caracteristicile fundamentale ale poporului nostru: familia monogamă, proprietatea privată și statul. Localitățile poporului nostru au fost diferențiate potrivit sistemului de organizare statal și de aceea unele din ele erau centre administrative, politice și religioase fără să aibe ziduri și importante diferențieri economice. Autoadministrarea acestora a continuat multă vreme, lucru evidențiat și la București, până în secolul al XVII-lea inclusiv. Instituțiile caracteristice localităților dace, daco-romane, românești sînt prezente la București și la originile tuturor orașelor românești. În capitolul al doilea autorul precizează totuși că orașul are pe lângă coordonatele sale fizico-geografice explicitate în primul capitol (intitulat Orașul tradițional și actuala explozie urbană) și un aspect social. De aici și titlul acestui de-al doilea capitol Orașe-state. „În capitolul anterior, subliniază aici A. Toynbee, am arătat că în era dinaintea începutului revoluției industriale, majoritatea orașelor erau orașe-tîrguri, care-și cumpărau alimente dintr-o regiune producătoare de alimente din imediata lor apropiere și tot acolo își vindeau mărfurile produse de ele. Orașele-state care și-au câștigat existența făcînd comerț, în mare parte sau în întregime, cu piețe și surse de aprovizionare mai îndepărtate, au reprezentat o minoritate, deși această minoritate cuprinde unele dintre cele mai renumite exponente ale speciei și anume: orașele feniciene, Milet, Corint, Atena, Veneția, Genova, Pisa, Hamburg, Bremen, Frankfurt” (pag. 74). Autorul nu folosește noțiunea de stat în sensul stadiului obiectiv de evoluție a societății umane de la comuna primitivă la civilizație care conservă în modalități dictate de natura proprietății asupra mijloacelor de producție, familia monogamă și proprietatea privată a acestora asupra mijloacelor muncii și produselor provenite din munca sa, deoarece în capitolul al treilea Orașe-capitala, trăsăturile lor distincte, spune: „În schimbul alimentelor pe care le importă, capitala trimite slujbași civili și soldați, care se ocupă de administrație, mențin pacea înăuntrul frontierelor și le apără împotriva unor atacuri din afară. Funcționarii care lucrează în orașul-capitală împreună cu cei ce depind, direct sau indirect, de ei și care domiciliază tot acolo sînt supuși, la fel ca toți oamenii, uneia dintre legile universale ale vieții sociale — conform căreia serviciile nu se mai execută dacă nu sînt recompensate cu un *quid pro quod* corespunzător” (pag. 113). Savantul englez administrează în următoarele trei capitole (Alegerea capitalelor pe considerente de prestigiu, Alegerea capitalelor pe considerente de convenabilitate, Alegerea capitalelor pe considerente de strategie) în mod magistral erudiția sa și talentul deosebit pentru istoria politică. Sustrăgîndu-se implicațiilor social-economice autorul se poate deplasa în voie atât pe orizontala geografică din America în Asia trecînd foarte des prin Europa cît și pe verticala istoriei din comuna primitivă pînă în contemporaneitate. Cititorul face cu-

noștință și din punctul de vedere al istoricului englez cu Theba, capitala Egiptului din jurul anului 1570 î.e.n., Calcutta „capitala întregului subcontinent India timp de peste o jumătate de secol (1840—1912)” (pag. 117), Cuzco capitala statului incasilor, Parisul devenit în 987 capitala Franței, Babylonul, Ankara, Chiugchao capitala imperială a Chinei din anul 202 î.e.n. Constantinopolul, Roma, Memphis-ul etc. Dator în bună măsură fenomenologiei husserliene, Arnold Toynbee ne oferă la pag. 141 un astfel de mod de prezentare: „Strămutarea Turciei de la Istanbul la Ankara poate fi comparată în anumite privințe cu transferarea capitalei Indiei britanice de la Calcutta la Delhi, a capitalei Braziliei de la Rio de Janeiro la Brasília și cu implantarea capitalei Noii Spanii pe locul capitalei rase de pe fața pământului a Imperiului aztec Tehnochtitlan”.

Savantul englez revine la definiția sa favorită și în capitolul șapte Orașe-capitale, creuzete și butosie cu pulbere. De data aceasta într-o manieră rafinată estetic: „...orașele-capitale, ca și celelalte orașe trebuie să-și plătească importurile de alimente producând mărfuri de export de valoare echivalentă... Concret, capitalele au exportat mandarine, jandarmi și soldați” (pag. 195—196). Cu toate eforturile vizibile din titlu de a implica și aspectele sociale autorul nu depășește maniera sa excepțională descriptivistă, factologică, ajungând la aprecieri de genul: „...este în natura unui oraș-capitală să fie cosmopolit și orice ar întreprinde guvernul care-și are sediul acolo, o capitală va continua să fie cosmopolită până ce își va pierde statutul de capitală” (pag. 201).

Erudiția acestui titan al istoriei universale în domeniul istoriei instituțiilor este concentrată și în capitolul al optulea Orașe considerate sfinte, precum și talentul său de captivant povestitor. Cu ajutorul descrierii modului de afirmare al orașelor Mecca și Assisi el edifică piatra unghiulară a teoriei sale: „...în orașele care au devenit în primul rând sfinte, religia și economia și-au menținut în general, asociația care le unea la origine” (pag. 211). Implicând considerentele economice autorul este tentat apoi să absolutizeze relația care s-a stabilit între localitate și o personalitate harismatică sau între aceasta și întâmplările din viața acelei personalități petrecute în mod real sau devenite apoi legende. Ierusalimul pe care evreii îl consideră sfânt fiindcă a fost capitala regelui Iosua (cca. 640—641 î.e.n.), mahomedanii deoarece aici Mahomed s-a înălțat la cer și a revenit, creștinii datorită martiriului Isus Hristos, Guadalupe periferie a orașului Ciudad de Mexico fiindcă în decembrie 1531 lui Juan Diego i s-a arătat de trei ori fecioara Maria în veșminte indiene și pigmentată pe față ca indienii etc.

Atacînd cu mai multă vigoare istoria contemporană savantul englez pendulează între doi termeni: prezentul și viitorul. Celui dintîi îi dedică al nouălea capitol Orașe mecanizate, iar celui al doilea al zecelea și ultim Viitorul oraș mondial. Pledoaria caldă și sinceră pentru umanizarea așezărilor uriașe în care se concentrează zeci de milioane de oameni fac din autorul englez un autentic militant pentru pace și progres.

Prin prezentarea de față dorim să aducem un sincer omagiu titanului englez al istoriei universale admirator al țării noastre, al istoriei ei, al

unor remarcabile personalități care au slujit cunoașterea trecutului nostru și poate că nu este numai o lipsă a sa că în această carte sîntem atît de anonimi.

În capitolul al șaptelea tema propusă sub metafora „butoaie și pulbere socială” l-a solicitat să amintească palid, incomplet și fără convingere despre proletariat. În capitolul al zecelea în care proorocește realizarea unui mitic Ecumenopolis el este constrins să recurgă la sugestii de genul : „orașul mondial va ieși afară din oraș nu pentru a devasta pămîntul, ci pentru a-l face mai productiv decît a fost vreodată” (pag. 226) sau : „noua ordine nu va deveni mai vizibilă dacă nu va obține resursele financiare de care are nevoie și este imperios necesar să se stabilească o nouă ordine alături de cea veche” (pag. 286) ori : „casele recondiționate urmează a fi repuse în funcțiune și adaptate nu pentru a mări opțiunile de locuit ale bogaților” (pag. 291). Nu este lipsită de importanță nici afirmarea curajoasă a istoricului englez : „Omenirea ar putea săli actualele sale guverne suverane locale să dedice construcțiilor eventual și lichidării slumsurilor sumele de bani rezultate din impozite pe care guvernele le cheltuiesc acum pentru arme competitive fantastic de scumpe, reprezentînd o amenințare pentru supraviețuirea omenirii și pentru acțiuni fantastic de scumpe în spațiul extraterestru, care nu contribuie cu nimic la bunăstarea sau fericirea omenirii” (pag. 292).

Versiunea românească a cărții este prefăcută în același mod excelent de acad. Emil Condurachi și postfațată emoționant de prestigiosul istoric român dr. Cristian Popișteanu. O prezentare a originalului englez datorăm dr. Constantin Șerban apreciatul cercetător al istoriei în Revista de istorie nr. 8/1978.

Traducerea de la engleză de dr. Liviu Ștefănescu

Dr. LIVIU ȘTEFĂNESCU